

In memoriam

J. L. Pauwels

Op 3 augustus 1989 overleed te Leuven op bijna negentigjarige leeftijd prof. dr. J. Louis Pauwels. Hij was te Aarschot geboren op 19 oktober 1899. Als zestienjarige had hij in 1916 als vrijwilliger dienst genomen in het Belgisch leger. Na zijn tijd als frontsoldaat sloot hij op korte tijd zijn humaniora af en ging hij aan de Leuvense universiteit Germaanse filologie studeren. Hier promoveerde hij in 1923 met een proefschrift over het dialect van Aarschot, dat ook een onderzoek van het vocalisme in 23 dorpen uit de omgeving bevatte. Daarvoor was hij al leraar geworden aan het atheneum te Leuven. Van 1923 af was hij leraar Nederlands aan de athenea van achtereenvolgens Chimay, Elsene en (van 1940 af) opnieuw Leuven. Aan deze laatste onderwijsinrichting zou hij tot 1948 blijven werken. Inmiddels was hij in 1942 aan de Katholieke Universiteit te Leuven tot lector benoemd. In 1953 werd hij er bevorderd tot buitengewoon docent, in 1954 tot gewoon hoogleraar. In 1970 werd hij emeritus.

Pauwels heeft tijdens zijn lange carrière een veelzijdige en drukke activiteit aan de dag gelegd als taalkundige, neerlandicus, taaldidacticus en pedagoog. Van dit alles getuigt zijn omvangrijke bibliografie, die 267 boeken en artikelen en 209 recensies omvat, waarvan de meeste titels zijn opgenomen in de twee feestbundels die hem werden aangeboden, de eerste ter gelegenheid van zijn 65ste ver-

jaardag, de tweede bij zijn emeritaat (1). Daarnaast heeft hij veel en nuttig werk verricht in allerhande commissies, o.a. in de Belgisch-Nederlandse Woordenlijstcommissie, waarvan hij secretaris was en — decennialang — in de Commissie ter vertaling van de Belgische wetteksten. Ook als organisator speelde hij een belangrijke rol; zo richtte hij na de tweede wereldoorlog de Vlaamse filologencongressen opnieuw op. Van 1956 tot 1967 gaf hij het tijdschrift *Leuvense Bijdragen* uit. Als dialectoloog was hij van 1949 tot 1975 een actief redactielid van *Taal en Tongval*.

Zijn verdiensten op het gebied van de dialectologie en de naamkunde werden al vroeg erkend : in 1937 werd hij tot corresponderend en in 1947 tot gewoon lid van onze Commissie benoemd; in deze laatste functie is hij tot 1975 werkzaam geweest, toen hij ontslag nam en tot erelid benoemd werd. Voor zijn eerste benoeming in de Commissie had hij in de *Handelingen* al vijf artikelen gepubliceerd, waaronder een indrukwekkende studie over de benamingen van de vlinder. Ook achteraf bleef hij regelmatig in de *Handelingen* publiceren : tussen 1938 en 1965 verschenen hier veertien verdere bijdragen van zijn hand. Van 1963 tot 1965 was hij voorzitter van onze Commissie. Gedurende vele jaren was hij verantwoordelijk voor de voorbereiding en de uitvoering van de adviezen van de Vlaamse afdeling in verband met de straatnaamgeving, een taak waar hij zich zeer gewetensvol van gekweten heeft.

Hoewel Pauwels ook verscheidene toponymische opstellen heeft gepubliceerd, zal ik mij in de volgende beschou-

(1) J.L. PAUWELS, *Verzamelde opstellen*. Assen 1965, 218-231. *Mélanges offerts au professeur J.L. Pauwels*. Louvain 1970, XVI-XXXVI. Naderhand nog aanvullingen in het *Jaarboek van de KANTL* 1972, 61-64; 1976, 71-72; 1980-1981, 52; 1984, 42.

wingen beperken tot zijn dialectologisch werk. Zijn eerste dialectologische publikaties zijn een aantal woordgeografische studies met kaarten over Zuidnederlandse dialecten, die van 1929 af in snel tempo verschijnen : over de kaan (met Grootaers, 1929), het lieveheersbeestje (1930), de sering (1930), de bunzing (1931), de kies (1931), de hark (1932), de namen van een zevental bloemen (een boek van 1933), de spinde (1934), de vlinder (1935). Na een bescheiden eerste woordgeografische studie van Schrijnen in 1917 (2) had Grootaers te Leuven in het kader van de materiaalverzameling van de Zuidnederlandse Dialectcentrale het woordgeografisch onderzoek in het Nederlandse taalgebied op gang gebracht met opstellen over de rode aalbes (1924), de aardappel (1926) en het nagras (1929). Pauwels, die toen nog niet aan de Leuvense universiteit was verbonden, heeft vrijwillig en enthousiast met Grootaers meegewerkt, die hem de nieuwe methode heeft bijgebracht en hem dan spoedig de vleugels heeft laten uitslaan, en wel met zeer goed gevolg. Pauwels is samen met zijn leermeester te beschouwen als de pionier van het woordgeografisch onderzoek in het Nederlandse taalgebied. Het is met een tijdsafstand van meer dan een halve eeuw natuurlijk gemakkelijk, kritiek uit te oefenen (voor mijn smaak zijn deze opstellen te sterk analytisch en hechten ze te veel belang aan een etymologie, die op een wat te eenvoudige manier bedreven wordt), maar het valt niet te ontkennen dat hier aan echte taalgeografische interpretatie wordt gedaan, waarbij o.a. patronen van Brabantse expansie herkend worden. Dank zij dit werk houdt de Nederlandse dialectologie in woordgeografisch opzicht gelijke voet met de contemporaine Duitse. Het is dan ook

(2) J. SCHRIJNEN, *Vlindernamen. Proeve van taalgeografie*. De Beiaard 2 (1917), 26-37.

opvallend dat deze wetenschappelijk succesrijke reeks publikaties in het midden van de jaren dertig plotseling afbreekt. Na zijn studie over de vlinder heeft Pauwels weliswaar nog een aantal opstellen over dialectwoorden geschreven en ook een populariserend boekje over „Het Onze-Lieve-Heersbeestje in de dialecten en in de folklore” (1941), maar slechts één woordgeografische studie meer, en wel vele jaren later, in 1951, over de vlierboom in de Zuidnederlandse dialecten. Wat was er gebeurd? In 1934 had J. van Ginneken een onrechtvaardige kritiek op Pauwels' boek over de bloemnamen laten verschijnen, waarin hij o.a. de waarde van de materiaalverzameling zeer laag inschatte (3). Weliswaar heeft Pauwels deze kritiek afgewezen en heeft Grootaers zijn medewerker tegen Van Ginneken in bescherming genomen (4) — beiden hebben daarbij hun geloof aan de betrouwbaarheid van de korrelige materiaalverzameling van de Zuidnederlandse Dialectcentrale bevestigd —, maar toch blijkt zij hem onzeker te hebben gemaakt. Uit gesprekken die ik al vele jaren later met hem over het Leuvense materiaal gevoerd heb, bleek dat hij inderdaad ten aanzien van de betrouwbaarheid ervan sceptisch was geworden. Hij was er de man niet naar om zich relativerend af te vragen met welke restricties en in welke omvang het bruikbaar is, en met restricties en in een aanzienlijke omvang is het dat wel degelijk. Pauwels' opstel van 1951 lijkt een poging om het elan van de Woordgeografische Studiën van de Zuidnederlandse Dialectcentrale na de hommage die Grootaers

(3) J. VAN GINNEKEN, *Botanie en taalwetenschap*. Onze Taaltuin 3 (1934-1935), 27-30.

(4) J.L. PAUWELS, *Een antwoord aan prof. J. van Ginneken*. Leuvensche Bijdragen 26 (1934), 74-79. — L. GROOTAERS, *Botanie en taalwetenschap*. Id., 134-141. — J.L. PAUWELS, *Polygonomie bij bloemnamen*. Id. 28 (1936), 49-60.

in 1950 in een feestalbum onder zijn impuls was gebracht, nog wat te verlengen, maar het is tekenend dat met het overlijden van Grootaers in 1956 en de overname van zijn instituut door Pauwels het opstellen en verzenden van de vragenlijsten van de Zuidnederlands Dialectcentrale is stopgezet. Met het scepticisme over de kwaliteit van het materiaal verbonden zich bij hem hier wel het inzicht dat Grootaers' plan van een groot Zuidnederlandse dialectwoordenboek en ook het bescheidener van een Limburgs woordenboek, dat tenslotte niet aan zijn eigen aspiraties beantwoordde, met de voorhanden middelen niet realiseerbaar was. Het stemt intussen tot voldoening dat het pionierswerk van de twee Leuvense geleerden wel degelijk tot een Nederlandse woordgeografie heeft geleid, die door Kloeke en de Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland evenals talrijke latere studies gestalte heeft gekregen, en ook dat op het ogenblik de inventarisering en beschrijving van de Zuidnederlandse woordenschat door de woordenboeken van de Vlaamse, de Brabantse en de Limburgse dialecten wordt gerealiseerd.

Een gelijkstelling van de dialectgeograaf Pauwels met de woordgeograaf zou hem zeer te kort doen. Hij heeft zich ook intensief met de diatopie van grammaticale verschijnselen van alle aard beziggehouden. De klankgeografie, die meteen in dienst gesteld werd van de studie der ruimtelijke structuur van het dialectenvlechtwerk van zijn geboortestreek, het Zuidoostbrabants, leverde niet alleen een omvangrijke atlas van 268 kaartjes op als tweede deel van zijn boek over het Aarschots van 1958, maar ook twee klassiek geworden opstellen over „De grens tussen het Brabants en het Limburgs in België (zo de titel van een artikel van 1960 met L. Morren; voordien „De taal in het Hageland”, 1935). Pauwels' neiging om het belang van de Uerdinger lijn te relativeren is van een regionaal stand-

punt uit ongetwijfeld juist, ook al heeft Leenen met zijn nadruk op haar belang vanuit een ruimer perspectief (5) eveneens gelijk. Een morfologisch verschijnsel met consequenties voor de syntaxis heeft Pauwels in 1938 dialectgeografisch behandeld in zijn boek „Bijdrage tot de kennis van het geslacht der substantieven in Zuid-Nederland”, waarin hij geografische tegenstellingen in het genus bij 119 substantieven in Vlaams-België op basis van de enquête van de Zuidnederlandsche Maatschappij van Taalkunde uit 1872 karteerde en aldus — zonder het zo expliciet te zeggen — aantoonde dat de stelling van het monolithisch karakter van het Zuidnederlands in de genuskwestie op een illusie berustte. Syntactische kaarten zijn mij van Pauwels niet bekend, maar zijn dochter is bij mijn weten de eerste geweest die aspecten van de syntaxisgeografie in het hele Nederlandse taalgebied heeft bestudeerd. In het voorwoord van haar boek over de plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin (1953) gedenkt zij dankbaar de hulp en de steun van haar vader, die haar „bij elke opgerezen moeilijkheid de weg gewezen (heeft) naar de oplossing”.

Naast de dialectgeograaf Pauwels was er de onderzoeker van het afzonderlijke dialectsysteem, in dit geval het Aarschots. Het monumentale boek „Het dialect van Aarschot en omstreken”, dat hij in 1958 publiceerde, omschreef hij zelf bescheiden als „niets anders dan een wat opgefrite en aangevulde bewerking van het academisch proefschrift” waarmee hij in 1923 gepromoveerd was, en die hij „met een enigszins bezwaard gemoed” in het licht zond. Zijn reserves hadden met zijn bezorgdheid te maken dat de (neogrammatistische) methode verouderd was; anderen hadden

(5) J. LEENEN, *De ware betekenis van de Uerdinger lijn*. *Nieder-rheinisches Jahrbuch* 8 (1965), 124-128.

hem echter kunnen overtuigen zijn werk toch persklaar te maken, omdat „wij nooit te veel volstrekt betrouwbaar dialectmateriaal kunnen hebben”. We mogen blij zijn dat hun dat gelukt is, want daaraan danken we de volledigste en grondigste dialectmonografie die het Nederlandse taalgebied bezit. Het bezwaar van een verouderde methode vind ik niet zwaar wegen; de dialectologie van een taalgebied heeft behoefte aan grondige beschrijvingen van een niet gering aantal afzonderlijke dialectsystemen en kan daarbij niet verlangen dat zulke beschrijvingen telkens opnieuw ontstaan naar het concept van de laatste theoretische snufjes, die achteraf meer dan eens eendagsvliegen blijken te zijn. Veel belangrijker is dat deze beschrijvingen correct en in hun opbouw gemakkelijk toegankelijk zijn en dat zij structurele samenhangen laten zien. Aan die eisen voldoet het boek van Pauwels in hoge mate met zijn nagenoeg exhaustieve klankleer op historische basis, waarin ook een synchroon werkend fonoloog gemakkelijk zijn weg vindt, en met zijn bijna even uitvoerige, van de klassieke woordsoorten uitgaande vormleer, waarin het beschrijvende aspect domineert. Het bevat ook nog een morfologisch-aanhangsel over de expletieve ontkenning *nie(t)* aan het einde van de zin in het Zuidnederlands en het Afrikaans, een zeer uitvoerig woordregister en zoals gezegd een omvangrijke klankatlas. Zo een monument bestaat er voor geen enkel ander Nederlands dialect. Daar is aan toe te voegen dat Pauwels in talrijke opstellen op fonetisch-fonologische, morfologische en syntactische verschijnselen in Zuidnederlandse dialecten is ingegaan, waarbij telkens opnieuw het Aarschots als uitgangspunt of meer nog, als eigenlijk te beschrijven grootheid fungeert. Hij toont er zich een fijn waarnemer in, die voortreffelijk kan analyseren en bij de keuze van de behandelde verschijnselen goed aanvoelt wat linguïstisch de moeite loont.

Omgekeerd valt op dat theoretische stukken over dialectologie in dit rijke werk bijna ontbreken. Het weinige van deze aard verschijnt ook vrij laat („Dialecten en Algemeen Nederlands” 1956, „Over dialectologie” 1957) en het vertoont een betrekkelijk populair en initiërend karakter. Het blijkt samen te hangen met Pauwels' benoeming in de Gentse Academie (1954), waar hij uit zulke vragen geschikte onderwerpen puurde om een tenslotte vrij heterogeen publiek leerrijk te onderhouden, en met het emeritaat van Grootaers in 1955, waarna Pauwels te Leuven voor het eerst een cursus dialectologie kon doceren. Dit laatste heeft hij overigens niet lang gedaan. In 1953 had Grootaers hem al het verzorgen van de jaarlijkse bibliografie van de Nederlandse dialectstudie in onze Handelingen overgedragen. Deze overzichten waren in de loop der jaren door het toenemende aantal titels en de omvang van de commentaren geleidelijk omvangrijker geworden en geen pure dialectologische bibliografieën meer. Onder de handen van Pauwels werd die groei explosief en veranderde het karakter van de overzichten nog sterker. De twee laatste van de vijf overzichten die hij verzorgd heeft, kregen dan ook een nieuwe titel : „De Nederlandse taalkunde in 1955” resp. „in 1956” in plaats van „De Nederlandse dialectstudie in ...”. Zo een taak was echter voor één persoon niet vol te houden, en de bibliografie is na haar overdracht aan Fr. van Coetsem en na enkele pogingen om ze via licentiaatsverhandelingen in stand te houden, verdwenen. Dit heeft echter zeer gunstige gevolgen gehad. Men kan stellen dat door de schijnbare mislukking van de onderneming ten gevolge van haar heroriëntering door Pauwels een slapend probleem zich snel tot een acuut en in het heldere bewustzijn van velen aanwezig probleem heeft ontwikkeld, waaraan we tenslotte de Bibliografie

van de Nederlandse Taal- en Letterkunde (BNTL) te danken hebben.

Wij herdenken in de persoon van J.L. Pauwels een zeer veelzijdig geleerde, in wiens omvangrijke werk de dialectologie een belangrijke plaats heeft ingenomen, een voortreffelijk kenner van dialecten, een geleerde die fijn en adequaat beschrijven en analyseren kon, die voor zijn moedertaal, het Aarschots, met zijn werk een monument heeft opgebouwd en die een pionier van de Nederlandse woordgeografie is geweest.

J. GOOSSENS.